

Възрастово развитие

Развитието е динамичен процес, който носи промени в характеристиките, способностите и поведението на детето, в следствие на което то става по – приспособимо и успешно. Детското развитие преминава през специфични етапи и има съответните задачи и кризи за решаване. Скоростта, с която всяко дете преминава през отделните етапи, от своето развитие е строго индивидуална. Има общи норми на развитие – кога какво се очаква, но те не бива да се абсолютизират, няма дете което точно да влезе в описанието, както няма и две абсолютно еднакви деца.

Детето в предучилищна възраст 4-6 години

Това е период, които се отличава с много бурно развитие при детето. През този етап детето усъвършенства ходенето и езика и поставя началото на развитие на въображението. От този етап детето излиза с чувството за инициатива като основа за реалистичното чувство за амбиция и цел.

Играта с другите деца се променя от себецентрирана към кооперативна. Засилва се желанието да правиш с другите и да бъдеш най-добрия, най-умния - така децата се учат да са заедно и да се конкурират. Децата използват играчките за да „правят истории“ и те са нещо важно във вътрешния живот. Така играта става средство за изразяване на тревоги и интереси. Много деца имат въображаем приятел. Много важна е фантазията - вярата че ако искаш нещо то може да стане. В този възрастов отрязък е силен страхът от кастрация - когато се запознават с тялото си децата виждат че има разлики между момченцата и момиченцата. Това е периодът, в който се преминава и през едиповия комплекс - в периода децата преминават през дълбока любов към родителя от другия пол - той е цел на страстите и фантазията, първия еротичен обект. Детето изключва със същата страст родителя от същия пол.

В тази възраст децата често използват нецензурни думи, те изпитват истинско удоволствие от изказването им, използват ги „нарочно“, при всеки удобен повод, провокират възрастните и се смеят.

През този период децата имат своите страхове – от тъмното, от чудовища, от лекарска интервенция, появяват се „страшните сънища“. Четири - пет годишните се сблъскват и с друг характерен страх – дали винаги мама и татко ще бъдат до тях. Липсата на родителите безпокои децата още с раждането им, но тук става въпрос за нещо по-специфично - за страха от смъртта. Обикновено доста деца на тази възраст знаят, че на света се появяват бебета, че порастват, стават възрастни и накрая отиват на небето или просто изчезват. Зависи от родителите точно каква идея са представили и обяснили пред детето.

Това е периодът на безграничното детско любопитство. Въпросите са за всичко и за всички. Необходимо е родителите да дават отговорите, които детето търси. Думите са изключително важни, даването на обяснения за причина и следствие към детето му създават сигурна и стабилна основа за по – нататъшното му развитие. За всеки въпрос от страна на детето има подходящ, съобразен с възрастта отговор. Чрез обясненията, които се дават на детето, то разширява своя кръгзор. Когато детето е изслушано и е получило отговори на въпросите си, то получава послание, че възрастния прави опит да разбере неговата гледна точка, че е до него докато то изразява своите мисли и чувства. А по този начин детето разбира, че е важно, ценено и прието.

Това е възрастта, в която детето приема правилата, ако ги разбира. Основната задача тук е развитие на инициатива и компетентност, като родителя може да насърчи детето чрез стимулиране на доверието в собствените способности на детето.

Индивидуални потребности на детето от гледна точка на неговото развитие

Възраст на детето – Ранна детска възраст 3 - 6 години

Биологични потребности - хранене, сън, сигурен дом, хигиена, подходящи дрехи, здравни грижи

Психологически потребности – потребност от разбиране на причините за нещата, разграничаване на живо от неживо, потребност от получаване на обяснения, егоцентрично мислене, но иска да разбере гледната точка на другия, правят връзка между физическия свят и ума, потребност от предсказуеми модели за ситуации, потребност от самостоятелни дейности, потребност от самочувствие, приемане на половите различия и половите роли

Социални потребности – потребностите от общуване по предсказуем начин, общуване с връстници – адаптиране към детска градина, ранни приятелства, промяна в агресивното поведение, потребност от развиване на помагачко поведение и емпатия, потребност от игра и идентификация с родителите

Детето в начална училищна възраст 7-10 години

Това е период, който носи промяна в живота на детето. Възможно е да се премине през криза, която е свързана с прехода от игрова дейност към училищна дейност. Децата, които успешно са решили кризите и задачите от предходните етапи на развитие се чувстват уверени, сигурни, умеят да изграждат връзки със съучениците си, вярват с собствените си знания и умения, инициативни са. Ако в предходните етапи детето вече е опознало и приело новите социални роли, това е моментът когато се влиза в новата роля, тази на ученик. Периодът поставя началото на коренна промяна в живота на детето. От този момент нататък започва нов интензивен етап във физическото и интелектуалното му развитие, като същевременно се усъвършенстват вече придобитите навици и се формират нови, по-сложни умения за комуникация и поведение. Времето за безгрижна игра намалява. Принципът на “отложеното удоволствие” навлиза в живота на детето. Не получава нещата, които ти харесват тук и сега, непременно, на всяка цена, като в игрите досега – печалбата или загубата са видни веднага след края на играта. В този наситен с новости за детето период то се научава, че резултатът от положените усилия идва след време – съотнесено към училищния период – моментът, в който получи своето свидетелство за успешно преминаване в по – горен клас.

Това е възрастта, в която учителят, класният ръководител заема много важна роля. Импулсите на детето се насочени към учене и обучение. В този момент е силно съперничеството със съучениците – Какво мога аз в сравнение с другите? Добър ли съм? Успявам ли? Силна е любовта към родителя от същия пол – той става герой, ролеви модел. Момчетата търсят физическа и емоционална близост с баща си, търсят неговото одобрение и приемане. Момичетата имат същите очаквания към майка си. Възрастните извън семейството - учители, телевизионни звезди, герои от книги, спортисти - стават герои и обекти на идеализиране и част от „това, какъв искам да бъда“. Фантазията от по-ранните години се превръща в мечтаене, при което детето е героят, а темите са слава, спасение, приключение. Децата имат нужда и търсят възрастния за контрол - правилата са много важни. Децата искат и очакват, че възрастните са точни и много честни. Провалите на възрастните водят до разочарование и гняв. Това е процес, който дава на детето знание и основа да приеме, че човек едновременно притежава положителни и отрицателни качества. В този възрастов отрязък децата стават групово ориентирани. Предпочитат групата от същия пол, всяка със своите тайни ритуали и правила. В този период децата са преднамерено жестоки едно към друго. Формират

групички и изключват този, когото не харесват, обиждат го, удрят го. За тях е важно да го обидят и го правят болезнено. В същото време развиват любов към домашни животни и към по-малките братя и сестри. Тревожността в този период се свързва се със загуба на самочувствие и влизането в съревнование.

Като резултат в края на разглеждания период детето би следвало да е станало по самостоятелно, да има изградена представа за режим, да има изграден приятелски кръг от съученици и връстници, да може да търси възрастните за споделяне на трудности и търсене на подкрепа, да вярва в постиженията и уменията си, да усвоява учебният материал и да се справя с поставените му в училище задачи.

Индивидуални потребности на детето от гледна точка на неговото развитие

Възраст на детето – Средна детска възраст 7 – 12 години

Биологични потребности - хранене, сън, сигурен дом, хигиена, подходящи дрехи, здравни грижи

Психологически потребности – потребности от учене, учене в клас, обяснение за последиците от социалните контакти, необходимост от зачитане на интелекта на детето, адаптиране към училищна среда и учебни постижения, необходимост от чувство за продуктивност, необходимост да се оценява чрез използване на другите като източник на информация, необходимост от създаване на полови стереотипи, морални потребности – в зависимост от ситуацията

Социални потребности – общуване с връстници – мислят за другите с психологически категории, необходимост от принадлежност към група на връстници, необходимост от ясни граници с връстници от другия пол, статус в групата; общуване с родителите, братя/сестри, необходимост от след училищни занимания

Детето в преходна възраст 11-14 години

Това е периода , в който детето става все по – самостоятелно и търсещо себе си. Периодът е свързан с много промени, започва преходът от детството към юношеството, който е съпроводен с множество променливи настроения. Всички нерешени задачи от преходни периоди излизат на повърхността. Това е моментът, в който децата започват да се интересуват от отношението на противоположния пол. Това става паралелно и с промените на тялото, които са много интензивни. Тези промени са объркващи и фрустриращи, те влияят върху самочувствието и себеобраза. Това води до притеснение, че другите не ги харесват. Тук се формират вярванията, предубежденията и предразсъдъците. Представянето в училище става непостоянно. Ключови за периода са стремеж към емоционална независимост - колебанието между поведение на малко дете и имитиране на поведението на възрастните, развитие на сексуалността и приемането на сексуална идентичност.

Това е моментът, в който някои деца стават раздразнителни за да привлекат внимание, дори по негативен начин. При всички е много важна групата от връстници, но сега те не са от един пол, а имат еднакви дрехи, ценности и вярвания. „Тайната“ е в еднаквостта, разликите носят отлъчване от групата. В този момент децата имат нужда от правила, за да ги нарушават.

Собствената им стая се превръща в неприкосновена територия. Това е периодът от развитие, в който детето формира своята идентичност - през всеки преходен етап се е изграждало парченце от идентичността и сега тези парченца са заедно и изграждат пъзела. И „То“ се превръща в „Тя“ или Той“.

Като резултат в края на периода детето би следвало да приема себе си, да е уверена личност, за притежава умения да планира в краткосрочен и дългосрочен план, да има по – далечни цели, свързани с негови желания.

Детето през юношеството 14 -18 години

През този период продължава израстването и съзряването при децата. В тази възраст още по- активно се търси одобрението на другия пол, влиза се в интимни физически и емоционални отношения. Силата на приятелските връзки е голяма. Съществува разбиране за причина и следствие. Това е моментът от възрастовото развитие на децата, когато се преценява всичко и мислите са в двете крайност – черно или бяло, нюанси не съществуват. Промяна настъпва и във възприемането на родителите и други възрастни - от големи хора сега възрастните са „по-малки“ от юношата, не знаят, не разбират, не могат. Това е възрастта, в която се демонстрира независимост - юношите искат да бъдат разпознати и възприемани като възрастни. Държат се сякаш не се нуждаят от съвет. Изпитват необходимост от зачитане на чувствата им. Това е възрастта, в която се увеличават отговорностите на юношата.

Индивидуални потребности на детето от гледна точка на неговото развитие

Възраст на детето – Юношество 12 –18 години

Биологични потребности - хранене, промяна в моделите на сън, сигурен дом, хигиена, подходящи дрехи, здравни грижи, пубертет

Психологически потребности – потребности от приемане на тялото, интерес към другия пол, сексуална активност, необходимост да мислят и чувстват себе си за уникални, необходимост да виждат себе си различни от другите, морални потребности – автономизиране, необходимост от себе-рефлексивно мислене, идентичност

Социални потребности – необходимост от индивидуални социални контакти - приятели, семейство, учители, икономически и културален контекст; необходимост да приемат себе си за фокус на нечие внимание, необходимост от разбиране на другите, романтични отношения с връстници, ново ниво на доверие, емоционална независимост от родителите и нов статус в семейството, необходимост от избор на професия

Всякакви форми на физическа и/или емоционална злоупотреба, сексуално насилие, занемаряване или нехайно отношение, експлоатация с търговска или с друга цел, които водят до реално или потенциално увреждане на здравето на детето, заплаха за неговото оцеляване и развитие или унижаване на неговото достойнство, произтичащи от взаимоотношения, които са основани на отговорност, доверие или власт.

СЗО, 1999 г. и 2002 г.

Видове насилие върху дете/деца

ФИЗИЧЕСКО НАСИЛИЕ

Всяка неслучайна физическа увреда на дете (до 18г.) от родител или друг обгрижващ може да се определи като физическо насилие (малтретиране). Като цяло под физическо насилие се разбира всяко удряне, ритане, щипане, раздрусване, изгаряне, хапане, душене и т.н. Може да се включва даване на детето на отровни вещества, неподходящи лекарства или алкохол. Възможно е да се използва ненужна сила при хранене, сменяне на пелена или дреха. Вредите може да не са причинени умишлено и да са следствие на прилагане на свръх строги мерки за дисциплина или физически наказания.

ЕМОЦИОНАЛНО НАСИЛИЕ

Под емоционално насилие се разбира непрекъснатата критика, засрамване, унижаване, порицаване, заплахи, подигравки, предизвикване на страх и безпокойство у детето, постоянно недоволство от неговото поведение. Възможно е родителите съзнателно да се дистанцират от детето, да пренебрегват молбите за помощ, за внимание, за насърчаване

СЕКСУАЛНО НАСИЛИЕ

Сексуалното насилие може да включва сексуален интерес, опипване, разголване на гениталии, орално сексуално действие, вагинално или анално проникване с предмет, вкл. пръсти и пенис, показване на порнографски материали или използване на детето за порнографски цели, воайорство и др. Сексуалното малтретиране над дете е предателство на детското доверие.

НЕГЛИЖИРАНЕ

Занемаряване се наблюдава когато родителите не посрещат основните нужди на своето дете – храна, дрехи, дом, топлина и медицински грижи и го оставят без надзор. Те може да пренебрегват нуждата на детето от обич и привързаност, да го оставят да присъства на сцени на насилие, да му разрешават да употребява наркотици и алкохол. Друга форма е незаинтересоваността на родителите към успеваемостта на детето в училище, липсата на грижи за неговата подготовка, снизходителното отношение към постоянните или чести бягства от училище.

СИНДРОМ НА РОДИТЕЛСКО ОТЧУЖДЕНИЕ (PAS)

Синдрома на родителското отчуждаване е нарушение в детското развитие, в контекста на спора за родителските права при развод. Най-често синдрома възниква след целенасочено проведена кампания по очерняне на единият родител. В тази ситуация единият родител влиза в ролята на “отчуждаващ” – тенденциозно упражняващ манипулация върху детето по отношение на другият родител. Като следствие другият родител бива поставен в ролята на “отчужден”.

В реда на манипулирането и “обучаването” на детето в намразване до отхвърляне на контакт с другия родител, са необходими известни предпоставки и поведенчески реакции използвани от отчуждителя

Важно е да се отбележи, че насилието винаги се наблюдава в комбинация от няколко от гореизброените видове.